

(ZDRAVĚ?) KONZERVATIVNÍ POJETÍ RUSKÉ LITERATURY 20. STOLETÍ

Кременцов Леонид Павлович: *Русская литература в XX веке.* Обретения и утраты. Учебное пособие. Второе издание. Издательство „Флинта“, Издательство „Наука“, Москва 2008.

Kniha, jejíž první vydání vyšlo o rok dříve (2007), vzbudila značný ohlas svou konzervativní kontroverzností, s níž analyzuje vývoj ruské literatury ve 20. století. Autor ovšem vychází z kritiky stavu ruské literatury v minulém století, kdy se nacházela pod stálým ideologickým tlakem a nemohla se normálně vyvíjet. Takto charakterizuje autor situaci po občanské válce a vítězství bolševiků: „Пострадали все: литература русского зарубежья утратила связь с родной почвой, потеряла читателя; литература так называемой внутренней эмиграции подвергалась преследованиям и запретам; литература социалистического реализма, отгородившись железным занавесом от мирового литературного процесса, попыталась установить свои собственные ‚правила игры‘, но в конечном счете потерпела неудачу.“ (s. 4–5). Již z těchto vět je zřejmé, jak byla tzv. sovětská, resp. ruská sovětská literatura a její vývoj, odlišná nejen od literatury západní Evropy, USA apod., ale i od literatur střední a východní Evropy, které se vyvíjely v zemích tehdejších sovětských satelitů – ostatně stačí srovnat koncepci B. Václavka a sovětskou literární praxi 30. let.

V první kapitole podává autor přehled literárního vývoje v letech 1917–1953, tedy v době ohraničené Říjnovou revolucí a smrtí Josifa Stalina. Za symptomatickou pokládá knížku V. Šklovského *Гамбургский счет*, v němž proslulý ruský formalista, jemuž se tuto knihu podařilo protlačit cenzurou ještě v roce 1928, tedy doslova „za pět minut dvanáct“, ironicky mluví o dvojím hodnocení literatury: jedno je estetické, skutečné, tradiční, druhé vychází z jiných kritérií, nejčastěji z dobových mód a ideologických tlaků a požadavků. Paradoxem vývoje, jenž zhruba od poloviny 20. let 20. století směřoval k ovládnutí literatury ideologií

a politikou, bylo to, že přece jen vycházela, vyšla nebo alespoň byla napsána díla vysoce signifikantní, jež se v ruské literatuře obecně neztratila (prózy A. Malyškina, J. Libedinského, B. Pilňaka, raného A. Fadějeva, J. Zamjatina, D. Furmanova, M. Zoščenka, nemluvě o básnících, symbolistech, postsymbolistech a dalších, kteří se hlásili k různým literárním skupinám). Od 30. let v důsledku známých represivních opatření a posléze se vznikem Svazu spisovatelů SSSR se zásadně měnila podoba literatury, ale kvalita zcela nezmizela ani ve 30. letech, kdy vznikala zajímavá díla autorů v emigraci (I. Bunin, A. Kuprin, I. Šmelev, B. Zajcev, V. Nabokov, V. Chodasevič, M. Cvetajevová, K. Balmont aj.). Podivuhodná byla pozice tzv. sovětské literatury ve světě, kde ji hájili i spisovatelé zvučných jmen; symbolicky k roku 1937 – tedy k stému výročí smrti zakladatele moderní ruské literatury – definitivně zmizely podmínky k jejímu normálnímu utváření. Nicméně i zde – v poušti ducha – se objevují nové žánrové posuny dušené cenzurou a autocenzurou – črty, hrdinská povídka, lyrická píseň – a speciální vývoj proběhl za války vzbuzující naděje na liberalizaci – série usnesení a pronásledování po roce 1948 však, jak známo, tyto naděje zhatily.

Druhý oddíl věnuje autor vývoji literatury v letech 1954–1990, jež předznamenává báseň N. Zabolockého *Оттепель*, která ještě před známější Erenburgovou novelou stejného názvu ohlašovala jaro společnosti. V docela krotkých verších, jež byly interpretovány metaforicky, se říká: „Оттепель после метели/Только утихла пурга/ Разом сугробы осели/и потемнели снега...//Пусть молчаливой дремотой/Белые дышат поля,/Неизмеримой работой/Занята снова земля.//Скоро проснутся деревья,/ Скоро, построившись в ряд,/ Птиц перелетных кочевья/ В трубы весны затрубят.“ Po krátké peripetii let 1945–1948 „obleva“ nebo „tání“ propukla naplno po „hospodářově“ smrti. Jednak jsou tu patrné návraty k sovětské avantgardě 20. let, jednak k moderně a moderní literatuře vůbec, tedy i ke světové, objevuje se „jiná próza“, ve své většině postmodernistická, ale již předtím „vesnická próza“ nebo „vesnická literatura“ přinášející nejen změny tématu, tzv. válečná próza se stává emblematickou, vracejí se historická témata, v nejradikálnějších dílech se obnažují zločiny Stalinova a později i Leninova období, obnovuje se poetika poezie a dramatu.

V třetím oddíle se podoba současné literatury hledá na reflexní ploše ruské klasiky, tedy v Puškinovi a Vjazemském. Zdravý konzervatismus se týká smyslu literatury v této době: autor se obává, že svoboda volby, která do ruské literatury znovu již od časů perestrojky vrátila dříve zakazovaná jména a díla, může vést i k vývoji, jenž je začátkem konce literatury v tradičním (ruském) chápání. V autorově pojetí přetrvává ruská literatura jako umění vzývající ideál, jako něco posvátného, vizionářského. Je to kontroverzní výzva současnosti, nikoli však originální; otázka je, zda odpovídá současné realitě literatury a jejím potřebám, i když bereme v úvahu její stále v něčem přetrvávající specifické postavení právě v Rusku.

Recenze

Co tedy kniha přináší? Především čtenáře (mladého) orientuje v čase a prostoru, ve faktech a jejich důsledcích – má tedy učebnicový ráz, ale ani to není v dnešním časoprostorovém změnění málo. A dále poměřuje současnost ruské literatury její klasikou a původními cíli formulovanými za romantismu. Odtud i slovo „утраты“ vedle zisků (приобретения), jimiž je dnes svoboda tvorby. Možná je tato sebereflexe jednou z cest, která se vyhne tomu, aby se nenaplnil známý výrok J. Zamjatina, že budoucností ruské literatury je její minulost. Patrně nikde se nepěstuje tak silný kult minulosti – umění 19. století – jako v Rusku a nostalgické ohlížení, pojetí literatury 20. století jako palimpsestu klasiky je v tomto varující. Ale je tu ještě jedna věc: knížka provokuje k úvahám, jak se vývoj literatury proměňuje v dobových tlacích, a je zřejmé, že tyto tlaky jsou tu vždy, ovšem mnohem sofistikovanější než brutalita sovětských 30.–50. let 20. století – a nejsou to tlaky jen ekonomické, ale zase mocenské a ve svých projevech skrytě ideologické. Podobá se literatura biologickému organismu, jak tvrdili darwinisté, který má vysokou schopnost adaptability – nebo nemůže dokonce onen tlak deformující normální vývoj literatury vyvolávat v život jevy nové, objevné, vytvořit nové pohledy, není likvidace svobody v jistém smyslu estetickým impulsem nutícím umění obecně a literaturu zvláště hledat jiné způsoby sdělování a tím i dále rozvíjet svou poetologickou funkci? I toto je v knize L. Kremencova podnětné – zejména když se promítá do ruské klasiky: nevyvíjela se i ona v tlacích, ale jiných, možná méně brutálních, ale o to promyšlenějších? Je to vše jen specificky ruské nebo to má širší konotace? Bylo by možné odpovědět na poslední, skoro řečnickou otázku ovšem kladně, ale přece jen jsou tu rozdíly a autor je naznačuje, aniž by využil srovnání – to je myslím to nejpodstatnější, co Evropanovi v jeho knize chybí, totiž silnější vědomí mezinárodních souvislostí.

Ivo Pospíšil

DĚJINY MEZIVÁLEČNÉ SLAVISTIKY V DOKUMENTECH

III. medjunarodni kongres slavista (Beograd, 18.–25. IX. 1939). Reprint – izdanje materijala neodržanog kongresa. Red. Bogolub Stanković. Slavističko društvo Srbije, Beograd 2008, s. I–XXVIII a 788 s.

Je historickou zásluhou české slavistiky, že její čelní představitelé po první světové válce stáli u zrodu myšlenky pořádat v pravidelných intervalech vědecké